

קובץ מסות אחר, של הסימבוליסט מ. מטר-לינק, פותח במאמר "על השתיקה": "שתי-קת המשורר היא הדיבור הפנימי, לשון השירה, לשון המעמקים"; ואלה דבריו: "השתיקה האמיתית... סובבת אותנו מכל עבר, היא קרקעית התהום של חיינו הלא-מודעים, והיה ויקיש אחד מאתנו ביד רועדת על אחד מפתחי התהום, לעולם תהיה זו אותה דממה דקה שתפתח לו השער". ברשימה בשם "מחיקת החיץ" (מאת זוסמן) מובאת "דעה" קרובה מאד לזו של המשורר הפלגי: "לדבר לא בלשון חזיונות ונבואות, ללא ליווי של מליצות והעבר והעתיד אלא פנים-אל-פנים, בראיית הקול, באספקלריה של קולות, כשקולך מתאדה מפניה והנחה שתיקתך שזכתה למענה". (ע' 107)

שלילת "בקורת הדברים" למען ה"ציפיה, ההקשבה והשמיעה" לדברים היא מוחלטת כביכול, אחד מתנאי השירה. ועם זאת—דברי בוטים אלה על ה"בקורת" נאמרים בתוך ז'אנר "בקרתי", והקיטוב איננו בין בקורת לשירה, אלא בין שתיקה להבעת השתיקה, בין שתיקה "פאסיבית" לבין שתיקה של "מעורבות". הרי דוגמה של השתיקה ה"פאסיבית":

כל עוד טבעתי בעננים, כל עוד הקשבתי לדממת העצמים, ולדממתי אני, עשו החיים את שלהם... (ע' 106)

והצורך בנטישת ה"שתיקה" הלזו: דיוקנאות של דמיון החוגג את חירותו—לאן תובילוני אתם, אל איזה שיר של אלם? בכוח היצר של התגוננות עצמית ביקשתי חסותו של מלאך הפרוזה שהו-ליכני למטה, במדרגות האבן, מדרגות רכות של ירידה אל הפרת המציאות. (שם)

ההעדפה הברורה של "מלאך הפרוזה" על-פני ה"שיר של אלם" (זה האחרון מופיע לא בלי אירוניה כלשהי) מפתעת כמעט; הוזה דיבורו של משורר?—הטבעת השירה בחותם של עקרונות ו"אלם", והאדרת כוחו של המלך אך הממונה על "הכרת המציאות", הריהו כפירה של ממש בתפקיד ה"קוננוצינולי" שניתן למשורר, סטייה חמורה מראיית המ-שורר כ"חווה חזיונות", השלכתו לגוב-

יכולה, מכוח דבריה שלה, להיות ערבה לכך שהיא היא הדרך היעילה ביותר אל הכרת האמת והשלמות השכלית—כי מי יודע, אולי ימצא לו השכל דרך יעילה יותר. כמובן, התורה תוכל לומר שדרכה היא הדרך הנעלה ביותר, אך יש באמרה כזאת משום היוקקות לממד הסמכותי הדתי. יוצא... אני משאיר לקורא לברר לעצמו את כל האפשרויות הלוגיות. אוסיף רק שאף אם יצליח לעמוד על כולן, לא יחדש בכך מאומה. השטח הזה של המחשבה האנושית מעופד דיו ואין בו עוד חידושים.

גוטמן נצמד לטקסט, ולא קל לגלות מה דעתו הוא. ללא ספק מצליח הוא להוכיח שאין פירושו המדיני החדששמעי של שט-ראוס מתישב עם כתובים הרבה, אך, כפי שניסיתי להראות, אין להניח שיש לקרוא את הטקסטים כפילוסופים טהורים. יותר משגוטמן טוען בזכות עמדות מסוימות הוא סוקר אותן. וגם זו עבודתו של הפילוסוף: להבחין בין רבדים שונים של עמדות וטענות. גוטמן פילוסוף גדול היה.

ג. 1.

קשת ניסן

בין השורות של רשימות עזרא זוסמן צפה ועולה התנצלות כלשהי, על הכתיבה ה"בקר-תית" בכללותה, על הצורך שעובר במשורר להרהר אחר השירה, אחר תופעות החיים כפי שהן, בלא להקריבן על "מזבח" הספוטאניות של שיר מסוים:

ולמה לדרוש במופלא, לחקור במופלא? מוטב להשאיר זאת לחוקרים שמקצועם ומחייחם על כך. אמנם המשוררים, בנסיבות שונות, לשם הגנה עצמית או הגדרה עצמית, ניסחו את המטרה המיוחלת, את תפקידו של המשורר. שירה מגדירה עצמה, היינו באמצעות השיר. והדבר סיבך את הפתרון, התשובה, קהל הקוראים. (ע' 216)

* עזרא זוסמן: קשת ניסן (רשימות ומסות קטנות); הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים, 1975; עמ' 226.

בין ריאליזם לרומאנטיקה

דוד פרישמן היה אישיות-מפתח ספרותית בכמה מן התקופות המכריעות בתולדות הת-חייה הספרותית בלשון העברית. הוא החל בכתיבתו בשלהי תקופת ההשכלה, היה מן הדמויות החשובות ביותר בתקופת "המהלך החדש" ו"חיבת-ציון"—אף שלא הזדהה עמה מבחינה אידיאית—ונעשה אחד מקובעי ה-נורמות הספרותיות בה "בתקופת התחייה" כעורכם של כתבי-עת אחדים (אם גם לא החשובים ביותר). מכוח מעמדו המרכזי נעשה גם, כמובן, מטרה לחיצייהם של אח-דים מבני דורו והצעירים ממנו. האינטג-רציות של חילופי-הדורות בתקופת פעילותו של פרישמן (1880—1922) נתנה אותותיה באיש והבליטה את הסתירות המתגלות בהש-קפותיו הספרותיות. ממנה הסבר לשילוב המזור של "רומנטיזם" ו"ריאליזם" בבקרתו וביצירתו כמו גם לסתירה בין החשבת השי-רה האינדיבידואליסטית, שירת המשורר ה-"רומנטיקון" הבודד הכותב "לשמה", ובין התביעה ל"מעורבות" בבקורת וביצירה ה-ספרותית.

הביוגרפיה הספרותית והאינטלקטואלית של פרישמן היא, במובנים רבים, ביוגרפיה של הספרות הכתובה עברית בשנים הנזכרות כאן. דווקא משום שפרישמן היה מבקר ספ-רותי ועורך ספרותי קל הוא ביחס לעמוד על תפיסתו האמנותית והאסתטית ועל היחס בינה לבין יצירותיו. הוא נעשה דמות-מפתח גם מכוח היותו איש-אשכולות, בן-בית בספ-רויות ובתרבויות אחדות, סופר, עורך ומת-רגם מן השורה הראשונה. ביקש פרישמן להתקרב אל דמותו של איש-הרוח האירופי, בעיקר הגרמני, ובעיקר אל דמותו של היינ-ריך היינה. הביוגרפיה האישית שלו מבדילה בינו לבין סופרי תקופת ההשכלה משום שלא היה דו-לשוני אלא רב-לשוני ובעל הש-כלה עברית וכללית נרחבת, בלי הקונ-

* מנחה גלבוע : בין ריאליזם לרומאנטיקה—פרישמן המבקר ; אוניברסיטת ת"א-רשות המחקר / הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1974 ; עמ' 215

האריות של ה"דברים כפי שהם" :

השירה היא לא בלבד רוח ערטילאית, המרחפת על פני תהום באיזה בוקר ברא-שית, היא גם הדם הנוזל בעורקים והנשפך בעורקים והנשפך ארצה. אחות לבעלי האברה האוהבים בגובה, אחות לדממה... היא קיבלה עליה את הדין לחיות עם הני-דון—והנידון הוא איש או אומה שלמה—ליד הגרדום, בקרב, המטבח, להסתכל בפני הרצוח עת ההילה מסתלקת כבויה מפנסו. (ע' 214)

כנגד השתיקה ה"פאסיבית", השטחית, מת-יצבת דממה אחרת, אנושית, עמוקה שאין לה ולדקויות של הסימבוליזם החולמני ולא-כלום : זו הדממה שבמוות, של היחיד בבדי-דותו שלפני המוות, של היחיד מול הזמן : התקופה בחנה את השירה בסכנה, בעמידה מול פני המוות, בקומה זקופה או שחוחה. (שפ)

ה"שירה" והמוות משתקפים זה בזה, זה כאספקלריה של זה, כבמיתוס של נרקיס, שה-משורר מקדיש לו את הקטע "ראי האדמה" : כבר הצצתי לתוך ראי המים, הצצתי לעומ-קו, כבר נפגעתי בסודו... כבר טעמתי עצבות המים על שפתי, זו עצבותו של נרקיס המתכופף אל בכואתו שבמים... (ע' 82)

לשמוע אל הדממה, אל המוות, תלויים כסיס-מות בתודעת המשורר הנתון לשלטונו של "מלאך הפרווה", ומכאן לפירוש אחר ל"בקר-רת שירה"—לפירוש שאינו מנכר בקורת לשירה כאמצעי למטרה :

אך שיר לירי, כפי שאני חש אותו, הוא ההפך, הוא מנכר את הניכור, הוא מזהה את הדברים, והוא שואף, בסופו, להז-דהות מוחלטת עם המוחלט, המושר, עם הנושא המוסיקאלי, עם המקור, תוך דיא-לוג, תוך מאבק. (ע' 205)

החיץ שבין "הכרת המשורר" לבין ה"שיר" הוסר, בתוך פעולת השירה, שמהותה גואלת ולא מנפרת. ראייה "בקרתית" וראייה "שי-רית" אינן אלא ראי אחד, השתקפות אחת, של הדממה, של המוות.

ב.ב